

ACTANȚII OBLIGATORII ȘI FACULTATIVI CA MIJLOC DE REALIZARE A VALENȚEI

Elena VARZARI, *drd.*,

Universitatea de Stat „Alecru Russo”, Bălți

Coordonator științific: Elena SIROTA, *dr.*, *conf. univ.*

Abstract: *Modern syntax researches the structure of sentences in general, mainly paying attention to their complex character. The syntactic structure of the sentence is determined by the grammatical properties of its lexemes, first of all by their selective traits. The present article touches upon such notions as valence, actants, reproach and the actantial structure of the speech act of reproach in Russian, in terms of obligatory and facultative actants.*

Keywords: *Syntax, valence, obligatory and facultative actants, speech act, reproach.*

Sintaxa este o ramură foarte importantă a gramaticii, care se axează pe studierea modului în care are loc: (1) combinarea cuvintelor în propoziție, (2) combinarea câtorva propoziții într-o frază, (3) precum și regulile ce țin de modul în care are loc comunicarea între oameni. Sintaxa începe atunci când „tehnica” morfologică este combinată cu semnificația specifică a unui anumit cuvânt. Putem afirma cu toată certitudinea că sintaxa tradițională este, de fapt, o știință mult mai complexă, care are mai multe niveluri decât se considera înainte. Sintaxa propoziției a prezentat și continuă să mai prezinte interes pentru cercetătorii din domeniu. Acest interes este determinat de un șir de factori lingvistici obiectivi, inclusiv aspectele structurii unei propoziții și ale caracterului său complex. În articolul dat ne vom referi la structura actanțială a două acte de vorbire – lauda și reproșul. Considerăm că tema propusă prezintă interes pe motiv că în prezent nu avem studii privind structura actelor de vorbire din perspectiva actanților săi obligatorii și facultativi. De asemenea, nu au fost investigate variantele de exprimare a vorbirii, specifice fiecărui tip de act de vorbire în cadrul diverselor tipuri de contexte. Mai mult decât atât, nu există criterii comune pentru delimitarea componentelor obligatorii și opționale ale actelor de vorbire, variabilitatea acestora ca parte a identității lor.

Modelul actului de vorbire nu este un fenomen imuabil, permițând anumite variații în transmiterea aceluiași conținut: variații paradigmatică și modificări semantice. Pentru început, ne propunem să descriem noțiunile-cheie: valență, actant, actant obligatoriu și facultativ.

Valență

Indiscutabil, structura sintactică a propoziției este determinată de proprietățile gramaticale ale lexemelor din ea, în primul rând, prin trăsăturile lor selective. Din punct de vedere gramatical, este corectă doar o astfel de propoziție, în care semnele selective ale cuvintelor sale sunt corelate între ele. Prin analogie cu chimia, semnele selective ale lexemelor în lingvistică se numesc valențe. Deci, valența unui cuvânt este determinată de semnificația sa lexicală, de partea de vorbire la care se referă, precum și de forma sa gramaticală. La verb, semnificația valenței este numărul și tipurile de actanți pe care el (verbul) le poate alătura. Mai mulți savanți au studiat categoria valenței lingvistice reieșind din diverse

perspective: L. Tesnière, H. Brinkmann, Charles F. Hockett, Albert Willem de Groot, S.D. Kaţnelson, Ch.S. Peirce, G. Helbig, H. Happ, K. Sommerfeldt & H. Schreiber, I. Erben, W. Schenkel, R. Růzička, Yu.D. Apresyan, V.G. Gak, B.A. Abramova, R.S. Ambarţumyan, V.G. Admoni, Z.U. Blyagoza, S.M. Kibardina, A. E. Kibrik, N.I. Filiceva, R.M. Gaisina, V.S. Hrakovskii, V.B. Kasevici, E.V. Kuzneţova, T.A. Kilidirbekova, B.M. Leykina, T.P. Lomtev, I. Mel'cuk, O.I. Moskalskaya, V. P. Nedyalkov, T. I. Nesterova, G.G. Silniţki, E.A. Smirnova, M.D. Stepanova, V.S. Strahov, V.I. Shakhovsky, S.V. Şustova, L.M. Vasilyeva, A.A. Ufimtsev, V. Guţu Romalo, S. Stati ş.a.

De la bun început conceptul dat a fost utilizat pentru caracterizarea proprietăţilor semantico-sintactice ale verbului, întrucât anume verbul este considerat ca fiind un purtător de valenţe active foarte productiv. Noţiunea de *valenţă* se utilizează în lingvistică pentru a evoca ideea despre modalităţile şi mecanismele de combinare a cuvintelor, care lucrează după modelul de legătură între doi atomi ai unei molecule din chimie. Altfel spus, valenţa este forţa de combinare a unui cuvânt (verb) cu alte cuvinte, în dependenţă de conţinutul semantic şi noţional al acestuia. Fiind strâns legată de semantica verbului, valenţa reglementează atât numărul, cât şi caracteristicile funcţional-semantice şi gramaticale ale elementelor cerute de verb [1, p. 207].

Ni se pare oportun să amintim, în legătură cu cele spuse mai sus, că verbul din propoziţie poate avea un anumit număr de valenţe, de obicei, nu mai multe de patru. Valenţele sunt, de regulă, aranjate după numere: prima este valenţa subiectului, a doua este valenţa obiectului (complementului) direct, pe când ordinea ulterioară nu este atât de strictă. Cu toate acestea, în cazurile când prima sau a doua valenţă a cuvântului lipseşte în propoziţie, numărul său trece la următoarea valenţă (după ordine). Savantul rus I.M. Boguslavsky afirmă: „Cuvântul are atâtea valenţe câţi participanţi la situaţie trebuie să fie menţionaţi, pentru ca mesajul să fie interpretat într-un mod exhaustiv şi neredundant” [4, p. 23]. Distingem mai multe tipuri de valenţe: logică, semantică (lexicală), sintactică, morfosintactică, pragmatică; valenţă de dreapta şi valenţă de stânga; valenţă obligatorie şi facultativă; valenţa lexicală; valenţa gramaticală; valenţă activă şi pasivă; valenţa externă şi valenţa internă etc.

Actant

Literatura de specialitate consultată ne demonstrează că conceptul de actant (argument/termen) este fundamental pentru teoria lingvistică. Cu toate acestea, noţiunea dată este puţin investigată şi, în consecinţă, discuţiile despre actanţi sunt adesea confuze, mai mult decât atât, conceptele şi termenii utilizaţi sunt deseori vagi, deoarece aceleaşi concepte lingvistice sunt descrise prin termeni diferiţi şi există cazuri când unul şi acelaşi termen poate fi folosit pentru a descrie concepte diferite. După cum se ştie, termenul *actant* a fost pentru prima dată introdus în uzul lingvistic de Lucien Tesnière în 1959 [3, p. 102]. S-au întreprins mai multe încercări de a studia conceptul dat. Cercetătorii Źolkovskij, Mel'cuk, Xolodovič, Apresjan, Plank, Grimshaw, Lehmann, Lazard, Müller-Gotama, Wechsler, Van Valin and LaPolla, Bonami, Allerton, Somers, Mosel, Helbig, Fillmore, Boguslavskij, Padučeva, Plungjan, Raxilina etc. au venit cu mai multe ipoteze şi idei la tema dată. Indiscutabil, literatura referitoare la problema actanţilor este imensă şi deseori confuză.

Tindem să menţionăm că actantul este un concept „care desemnează elementele participante la proces, fie persoane sau lucruri şi există doar prin „rolul” semantic jucat de participantul la proces, acest rol fiind de fiecare dată altul în funcţie de structura semantico-sintactică a verbului” [1, p. 20]. Numărul şi compoziţia actanţilor variază în mod semnificativ în funcţie de obiectivele descrierii şi de gradul de detaliere al acesteia.

Totodată, I. Testeleş afirmă că există un număr de roluri, incluse de obicei de către lingvişti în setul universal de limbi ale lumii [5, pp. 190-213]. În consecinţă, putem contura

mai multe roluri: AGENT = inițiatorul acțiunii, PACIENT= cel care suportă acțiunea, OBIECT, TEMĂ, EXPERIMENTATOR, SURSĂ, LOCATIV, DESTINATAR = cel care beneficiază de efectele acțiunii etc.

De exemplu:

Молодой человек	послал	цветы	своей возлюбленной.
Actant-1	predicat	Actant 2	Actant 3
AGENT		OBIECT	DESTINATAR

Constatăm, așadar, că tema actanților este centrală pentru studierea valenței lingvistice.

Reproș

Termenul rusesc *порицание* transmite un număr mare de semnificații și implicații cu o gamă variată de niveluri de dezaprobare – de la foarte mic la cel mai puternic. Conform dicționarelor explicative rusești, el are următoarele semnificații: „*Выражение неодобрения, осуждения; выговор*” (Ожегов); „*Выражение неодобрения, осуждения. Мера взыскания за какой-л. проступок*” (Ефремов); „*Осуждение, выговор, неодобрение. Выразить порицание. Вынести кому-нибудь общественное порицание*” (Ушаков).

Având o gamă atât de largă de sensuri, este dificil de găsit echivalentul exact în altă limbă. Pentru ilustrare: am depistat 25 de traduceri în engleză ale termenului sus-numit și 23 de echivalente în română. Prezentăm unele din variantele în română: dojană, mustrare, admonestare; învinuire, imputare, critică, dezaprobare (publică), condamnare; blam, blamare, reproș; oprobriu; înfierare, vinovăție, vină; dispreț; obiecție; reprobare; ceartă, observație; condamnare a unei fapte; motiv de condamnare, reproș ș.a. Considerăm că pentru studiul nostru mai bine se potrivește cuvântul *reproș*, care are următoarele sensuri: (1) imputare, imputație, învinuire, vină, reprehensiune, bănat, pricină, prihană. (2) admonestare, ceartă, certare, dojană, dojenire, imputare, morală, mustrare, observație, beșteală, muștrulială, ocară, înfruntare, probozeală, probază, probozenie, șmotru, dascălie, împutăciune, învățătură, preobrazitură, probozire, răpște, remonstrare, zabrac, săpuneală, scuturătură.²

Semnificația termenului rusesc *порицание* este, de fapt, manifestarea dezaprobării și a criticii pentru ceva greșit, dar poziționarea lui pe scara de măsurare a intensității evaluării negative depinde de tipul de „rău” și de „răul” făcut. Prin urmare, din cauza faptului că câmpul său semantic este atât de larg, este destul de dificil să se facă distincția între variantele de traducere menționate mai sus.

În continuare, vom exemplifica structura actanțială a reproșului din perspectiva actanților obligatorii și facultativi. Cercetătoarea Aurelia Hanganu este de acord cu afirmația lui V. Kasevici și V. Hrakovski cu privire la actantul sintactic, care este interpretat ca un element al construcției sintactice, dependent de verb și care îi completează valența obligatorie [2, p. 7].

Este important să subliniem că divizarea actanților în **obligatorii** și **facultativi** depinde de semnificația lor constructivă în propoziție. Pornind de la această idee, putem afirma că actantul obligatoriu: (1) alcătuiește o parte indispensabilă a structurii propoziției fiind purtătorii unei sarcini constructive; (2) în cazul omiterii actanților obligatorii, propoziția își pierde sensul, fie își schimbă raportul denotativ [2, pp. 7-8].

La rândul său, actantul facultativ este un actant care **nu** este obligatoriu pentru ca structura să fie gramatical corectă.

De exemplu:

Что ж	ты	творишь,	паразит?
-------	----	----------	-----------------

²<https://www.dex.md/definitie/repro%C8%99>

obiect	subiect	predicat	intensificator suplimentar al reproșului
obligatoriu	obligatoriu	obligatoriu	facultativ

În această ordine de idei, prezentăm un exemplu de reproș desfășurat, complex:

Нет, конечно, – отрезала хозяйка. И тебе следует бросить отвратительное занятие, пока не привыкла к нему. Девочка с сигаретой выглядит ужасно!

Analizând enunțul dat din perspectiva actanților obligatorii și facultativi, putem constata următoarele:

Actanți obligatorii: Хозяйка – ADRESATUL; Тебе, Девочка – ADRESANTUL; следует бросить – PREDICATIV (imperativ); пока не привыкла к нему – CONSECINȚA.

Actant facultativ: с сигаретой выглядит ужасно – CONSTATIV. Este cert faptul că lexemele componente *хозяйка, девочка, следует бросить* și *пока не привыкла к нему* sunt necesare pentru a reda mesajul enunțului. La rândul său, componentul *с сигаретой выглядит ужасно* nu este esențial pentru a reda mesajul, deci, în lipsa lui, enunțul va fi perfect înțeles de interlocutor.

Concluzii

Studiul realizat a scos în evidență unele idei ce țin de valență, actanți și reproș. Luând în considerare factorii intralingvistici în construirea actelor de vorbire, am ajuns la concluzia că fiecare tip de act de vorbire se caracterizează prin propriul său set de actanți obligatorii, a căror utilizare este strict necesară pentru punerea enunțului în aplicare. Pentru o analiză completă a structurii actanțiale a actelor de vorbire, este indicat să se evidențieze pozițiile specificate de valența unei anumite clase gramaticale de cuvinte, care este obligatorie, și de pozițiile care nu sunt definite de proprietățile semantice, adică cele opționale/facultative.

Bibliografie:

1. BĂRBUȚĂ, Ion, CONSTANTINOVICI, Elena, HANGANU, Aurelia, UNGUREANU, Elena. *Mic dicționar de termeni lingvistici*. Chișinău: Tipografia „ElanPoligraf”, 2008. 220 p. ISBN 978-9975-66-072-3
2. HANGANU, Aurelia. *Construcții actanțiale predicative în limba română*. Chișinău: Inst. de Studii Enciclopedice, 2012. 240 p. ISBN 978-9975-4307-4-6.
3. TESNIERE, Lucien. *Éléments de syntaxestructurale*. Paris: Klincksieck, 1959.
4. БОГУСЛАВСКИЙ, И. М. О понятии сферы действия предикатных слов. In: *Известия АН СССР. Серия ЛиЯ*. 1980. Т. 39. № 4. с. 358-368
5. ТЕСТЕЛЕЦ, Я. Г. *Введение в общий синтаксис*. Москва: РГГУ, 2001. 800 с. ISBN 5-7281-0343-X